

Sünnî Ricâl Kaynaklarındaki Boşlukların Doldurulmasında Şî‘î Ricâl Edebiyatının Önemi: Câbir el-Cu‘fî Örneği

*Ebubekir SİFİL, Yard. Doç. Dr.**

“The Importance of Shi‘ite Literature for the Filling the Gaps in Sunni Rijâl Literature: The Case of Jâbir al-Ju‘fî”

Abstract: Epistemological value of the Sünnî rijâl literatures is indisputable. The scholars of rijâl made extraordinary efforts to demonstrate the status of transmitters clearly as possible and they have established in this way that the system of al-jarh and al-ta‘dil. But it is impossible to say that the system does not need to any contribution. In this respect, the utilization of Shi‘ite transmitter and rijâl literature as an accumulation of knowledge will be useful.

Citation: Ebubekir SİFİL, “Sünnî Ricâl Kaynaklarındaki Boşlukların Doldurulmasında Şî‘î Ricâl Edebiyatının Önemi: Câbir el-Cu‘fî Örneği” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XIII/1, 2015, pp. 23-39.

Keywords: Sünnî Rijâl Literature, Shi‘ite Rijâl Literature, Râwî, al-Jarh, al-Ta‘dil

Giriş

Cerh-ta‘dil kaynaklarımız, varisi bulunduğumuz muazzam rivayet müktesebatının kıymetlendirilmesinde vazgeçilmez bir unsurdur. Binlerce insanın hayat öyküsü, doğduğu, yetiştiği muhit, doğum-ölüm tarihi, kimlerle görüşüp rivayet aldığı ve kimlere naklettiği, rivayet alma ve aktarma süreçlerindeki kayda değer olgular, dindarlığı, akidesi, kişisel özellikleri... ricâl âlimleri tarafından olabildiğince detaylı ve dikkatli bir şekilde derlenip kayıt altına alınmıştır.¹

* Yalova Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Hadis, YALOVA. esifil@yahoo.com

¹ Eren, Mehmet, *Hadis İliminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, İSAM, İstanbul-2012, 509-616; Zehrâni, Muhammed b. Matar, *İlmü Ricâli‘l-hadîs* (Dâru‘l-Hudayrî, ?-?), ss. 25 vd.. Ülkemizde cerh-ta‘dil konusunda yapılmış ilmi çalışmaların bir dökümü için bkz. Karahan, Abdullah, “Türkiye’de Cerh ve Ta‘dil ile Alakalı Yapılmış Çalışmalar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı:2, 2004, ss. 183-96.

Ne var ki vücut buldukları dönemlerin sınırlı imkânları ve yapanların hastasıyla-kusuruyla birer insan olması sebebiyle bu çalışmaların az da olsa bir takım eksik ve zayıf yanları bulunduğu da bir gerçektir. Kimi ricâl otoritelerinin kendi mezhebinden/meşrebinden olmayan bir kısım kimseleri – hakikat-i hale aykırı biçimde– cerh edebilmiş olması² bilgi kaynaklarının sınırlılığ³ gibi dezavantajlar, her ne kadar bu orijinal sistemi esastan olumsuz

Rical ilmine vücut veren bu olağanüstü gayretler Batılı araştırmacıların da ilgi ve takdirine konu olmuştur. Meselâ bkz. Metz, Adam, *el-Hadâratu'l-İslâmiyye fi'l-karni'r-râbi' el-hicri* (Arapçaya çev. Muhammed Abdülhâdî Ebû Rîde, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut-?, I-III), I, 358-59.

- 2 Buhârî (256/87), Nesâî (303/970), Dârekutnî (385/995) ve daha birçok cerh-ta'dîl otoritesinin İmam Ebû Hanîfe'yi (150/767); Muhammed b. Yahyâ ez-Zühli'nin (258/872) Buhârî'yi cerhi, Ebû Zür'a'nın (264/878), Hâris el-Muhâsibî'nin (243/857) eserleri için “bid'at ve dalaletlerle dolu kitaplar” ifadesini kullanmış olması akla gelen ilk çarpıcı örneklerdendir. Bkz. Buhârî, Muhammed b. İsmâ'il el-Cu'fî (256/870), *et-Târihu'l-kebir* (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut-1407/1987, I-VIII), VIII, 81; a.mlf. *et-Târihu's-sağîr* (Mahmûd İbrâhîm Zâyed tahkikiyle, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1406/1986, I-II), II, 41, 93; Nesâî, Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şu'ayb (303/915), *Kitâbu'd-du'afâ ve'l-metrûkîn* (Buhârî'nin ed-Du'afâu's-sağîr'i ile birlikte, Mahmûd İbrâhîm Zâyed tahkikiyle, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1406/1986), s. 233; Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer (385/995), *Sünenu'd-Dârekutnî* (Azîmâbâdî'nin *et-Ta'liku'l-muğni'si* ile birlikte, Şu'ayb el-Arnaûd vd. tahkikiyle, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut-1424/2004, I-VI), II, 108; Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî (463/1070), *Târihu Bağdâd* (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut-?, I-XIV), II, 31 vd.

Cerh-ta'dîl konusundaki subjektiviteyi mümkün mertebe ortadan kaldırmak için izlenmesi gereken yollar konusunda yazılan eserlere örnek olarak bkz. Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (748/1348), *Zikru Men Yu'temedu kavluhu fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, (Erba'u resâil fi Ulûmi'l-Hadis içinde, Abdülfettâh Ebû Ğudde tahkikiyle, Mektebu'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, Beyrut-1410/1990); Sübkî, Tacüddîn Abdülvehhâb b. Ali (771/137), *Kâ'ide fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, a.mlf. *Kâ'ide fi'l-müerrihin* (Erba'u resâil fi Ulûmi'l-Hadis içinde); Sehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdîrahmân (902/1497), *el-Mütetekellimân fi'r-ricâl* (Erba'u resâil fi Ulûmi'l-Hadis içinde); Leknevî, Muhammed Abdülhayy (1304/1886), *er-Ref ve't-tekmîl* (Abdülfettâh Ebû Ğudde tahkikiyle, Mektebu'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, Beyrut-1407/1987), ss. 88-89, 339-51, 405-409.

- ³ İbn Hazm'ın Şark İslam coğrafyasına seyahat etmemenin getirdiği dezavantajlarla Tirmizî (279/892), İbn Mâce (273/887), Ebu'l-Kâsım el-Beğavî (317/929) gibi hadis imamlarının “meçhul” olduğunu söylemesi ilginç bir örnektir. Bkz. Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, (Ali Muhammed el-Becâvî tahkikiyle, Dâru'l-Fikr, 1382/1974, I-IV), İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1449), *Tehzîbu't-Tehzîb* (Dâru'l-Fikr, Beyrut-144/1984, I-XII), IX, 344; Leknevî, s. 292 vd. (Ebû Ğudde'nin notu). Benzeri bir durum Ebû Hâtîm er-Râzî'nin (277/890), Bedir ve Uhud'da bulunmuş sahâbî Midlâc b. Amr es-Sülemî'yi “meçhul” olarak tavsif etmiş olmasıdır. Bkz. İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî, (327/938), *el-Cerh ve't-ta'dîl*, (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut-1372/1953, I-IX), VIII, 428. Onun bu hükmü, daha sonraki bir kısım kaynaklara da intikal etmiştir. Mesela İbnu'l-Cevzî, İbn Ebî Hâtîm'in babasından naklettiği bir kelime hükmü aynen nakletmiştir. Bkz. İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali, (597/1201), *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, (Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî tahkikiyle, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut-146/1986, I-III), III, 112. Oysa İbn Hibbân, Midlâc (r.a.)'ın tercemesinde şu bilgileri vermiştir: “Abdüşems oğullarının anlaşmalıdır. Sohbeti vardır. 50 (670) yılında vefat etmiştir.” Bkz. İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Büstî (354/965), *Kitâbu's-*

etkileyecek nitelikte değilse de, yine de araştırmacının önüne çalışılacak bir alan bırakmıştır.

Bu boşluğun bahsettiğimiz noktalara müteallik olan kısımlarının, daha geç dönemlerdeki çalışmalarla giderilebildiğini söylemek mümkündür. Ancak bir noktadaki boşluk varlığını hala muhafaza etmektedir.

Ricâl kaynaklarımızda birçok râvînin “cehâletü'l-ayn” nitelemesiyle cerh edildiği malumdur. Hakkında kullanıldığı râvînin kimliğinin bilinmediğini anlatan bu tabir, rivayetin de reddini müstelzimidir.⁴

Hakkında bu tabirin kullanıldığı râvîler büyük ihtimalle Sünnî ilim çevrelerinde ve/veya hadis meclislerinde bulunmadığı için ricâl âlimlerinin meçhulü olarak kalmış kimselerdir. Araştırmacı için bu durumdaki râvîlerin güvenilir olup olmadıklarının netleştirilmesi kadar, kimliklerinin ortaya çıkarılması da şüphesiz önemlidir.

Bu boşluğun bir nebze de olsa doldurulması yolunda farklı bir imkândan istifade edilebileceğini düşünüyoruz: Şii ricâl edebiyatı.⁵

Şurası açık bir gerçek ki, Sünnî ilim çevrelerinde Şii rivayet ve ricâl edebiyatına karşı ciddi bir duyarsızlık mevcuttur. Bu durumun oluşmasında hiç şüphesiz “güvensizlik” kadar “istiğna” duygusunun da etkisi vardır ve bu, anlaşılabilir bir husustur. Ancak bu durum, o kaynaklardan ilmî ölçüler çerçevesinde istifade edilmesine de engel teşkil etmemelidir diye düşünüyoruz.

Bu yapıldığı takdirde, hakkında Sünnî ricâl kitaplarında herhangi bir bilgi bulunmadığı için “meçhul” olduğu belirtilip geçilmiş birçok râvîye ilişkin ilave malumat elde etmek, araştırmacıya söz konusu râvîlerin kimliği ile ilgili bilgi, en azından “kanaat” verebilir veya mübhem bir cerh, gerekçeye kavuşturulabilir.

Birkaç örnek zikredelim:

1. Abdülkerîm b. Hilâl:

sikât (Dâiretu'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad-1393/1973, I-X), III, 405. Başka örnekler için Ebû Ğudde'nin (1417/1997), *er-Ref ve't-tekmîl*'in 294-305. sayfalarındaki ta'liklerine bakılabilir.

⁴ Bkz. Hatîb, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* (Ahmed Ömer Hâşim tahkikiyle, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut-1406/1986), s. 111; Sehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdirrahmân (902/1497), *Fethu'l-Muğîs* (Abdülkerîm b. Abdillâh el-Hudayr ve Muhammed b. Abdillâh Âlu Fehd tahkikiyle, Mektebetu Dâri'l-Minhâc, Riyad-1426/2005, I-V), II, 202.

⁵ Bu konuda ülkemizde yapılmış birtakım çalışmalar mevcuttur. Örnek olarak şunlar zikredilebilir: Oğur, Necmettin, *Şî'a'da Ricâl İlminin Gelişimi ve Bu Alanda Yapılan Çalışmalar*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002 (yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Çolak, Ahmet, *Şî'a Hadis Alma Usulünde İlk Râvîler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993 (yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi).

Bu zat hakkında Zehebî, İbnu'l-Cevzî'nin verdiği bilgiyi tekrarlar ve "Kim olduğu bilinmemektedir. Onu Ezdî de taz'if etmiştir" der.⁶ İbn Hacer de bundan farklı bir şey söylemez.⁷

Kaynaklarımızda bu zat hakkında bulabildiğimiz malumat bundan ibarettir.

Şii rivayet ve ricâl literatürüne başvurduğumuzda karşımıza, bu zatın kimliğini tespite ve durumunu açıklamaya yardımcı olacak birçok malumat çıkmaktadır. Meşhur Şii ricâl âlimi Necâşî bize, kaynaklarımızdakine ilave olarak şu bilgileri verir: "Abdülkerîm b. Hilâl el-Cu'fi el-Hazzâz: "Azatlı köledir. Kûfelidir. Meşhurdur. el-Hulkânî diye anılır. Kitabı vardır. Bize Kadî Ebû Abdillâh el-Cu'fi şöyle haber verdi: (...) Bize Hasen b. Abdilkerîm b. Hilâl, babasının kitabını haber verdi."⁸

Son dönem Şii ricâl âlimi Ebu'l-Kâsım el-Hôi (1413/1992) de bu zatın İmam Ca'fer es-Sâdık'ın (148/765) ashabından olduğu bilgisini ilave eder.⁹

Nihayet Meclisî de bu zat hakkında verdiği kısa bilgide onun "imâmî" ve "sika" olduğunu vurgular.¹⁰

2. Muhammed b. Şu'ayb:

Zehebî şöyle der: Dâvûd b. Ali el-Hâşimî'den rivayet etmiştir. Kim olduğu bilinmiyor.¹¹

Şî'a'nın dört temel kaynağından *el-Kâfi* ve *Men lâ yahduruhu'l-fakîh*'de yer alan ve bu zatın, İmâmiyye'nin 8. İmam kabul ettiği Ali Rıdâ'ya (203/818-9) bir mektup yazarak fetva sorduğunu anlatan bir rivayet, biraz da olsa hakında fikir edinmemize yardımcı olur niteliktedir.¹²

Zehebî'nin, bu zatın Dâvûd b. Ali el-Hâşimî'den ri vayette bulunduğu bilgisini aklımızda tutarak İmâmiyye'nin en hacimli rivayet derlemesi olan

⁶ İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali, v. 597/1201) *ed-Du'afâ ve'l-metrûkin*'inde [(Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî tahkikiyle, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut-146/1986, I-III), II, 114; Zehebî, *el-Muğnî fi'd-du'afâ* (Nuru'ddîn İtr tahkikiyle, İdâretu İhyâ'it-Turâsî'l-İslâmî, Katar-?, I-II), II, 402.

⁷ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, Abdülfettâh Ebû Gudde tahkikiyle, Mektebu'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, Beyrut-1423/2002, I-X), V, 243.

⁸ Necâşî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Kûfî (450/1058), *Ricâlu'n-Necâşî* (Mûsâ eş-Şebîrî ez-Zencânî tahkikiyle, Müessesetu'n-Neşri'l-İslâmî, Kum-1418/1997) s. 246.

⁹ Hôi, Ebu'l-Kâsım Ali Ekber b. Hâşim el-Müsevî, *Mu'cemu ricâli'l-hadis* (Müessesetu'l-İmâm el-Hôi el-İslâmiyye, Necef-?, I-XXIV), XI, 76.

¹⁰ Meclisî, Muhammed Bâkır (1111/1699), *el-Vecîze fî ilmi'r-ricâl* (Müessesetu'l-A'lâ li'l-Matbû'ât, Beyrut-1415/1995), 239.

¹¹ Zehebî, *Muğnî*, II, 591. Krş. *Mizân*, II, 580.

¹² Bkz. Kuleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb (329/940), *el-Kâfi/fürû'* (Menşürâtu'l-Fecr, Beyrut-1428/2007, I-VIII), V, 339; Sadûk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî (381/991), *Men lâ yahduruhu'l-fakîh* (Müessesetu'l-A'lâ li'l-Matbû'ât, Beyrut-1406/1986, I-IV), III, 275.

Bihâru'l-envâr'a baktığımızda bu tespiti teyit eden rivayetlerle karşılaşırız. Meclîsî'nin, bu eserinin birçok yerinde zikrettiği rivayetlerin senedlerinde karşımıza “Muhammed b. Şu'ayb an Dâvûd b. Abdillâh b. Ali b. Abbâs” şeklindeki halkanın çıkması bu bakımdan şaşırtıcı değildir.¹³

Bütün bunların üstüne Hôî'nin verdiği bilgileri de ilave ettiğimizde bu zatın kimliği biraz daha açığa çıkmaktadır: Hôî, “Muhammed b. Şu'ayb” isimli iki râvî ve onların rivayette bulunduğu kimseleri zikrettikten sonra, bu ikisinin aynı kişi olduğu kanaatini dile getirir ve bu zatın Ali Ridâ'nın ashabından olduğunun altını çizer.¹⁴

3. Cerîr ed-Dabbî.

Bu zat hakkında ricâl kitaplarında bulabildiğimiz malumat şunlardan ibarettir:

A. Buhârî: “Ebû Nu'aym bana şöyle dedi: “Bize Abdüsselâm b. Şeddâd şöyle tahdis etti: Bana Ğazvân b. Cerîr, babasından (Cerîr ed-Dabbî'den) şöyle tahdis etti: Ali (r.a.) (namazı bitirince) sağ taraftan mı, yoksa sol taraftan mı (namaz kıldığı yerden) ayrıldığına önem vermezdi.” Bu zatın hadisi Basralılar arasında mezkûrdur.”¹⁵

B. İbn Ebû Hâtim: “Cerîr ed-Dabbî, Ğazvân b. Cerîr'in babasıdır. Ali (r.a.)'dan rivayette bulunmuş, kendisinden de oğlu Ğazvân rivayet etmiştir. Babamı böyle derken dinledim.”¹⁶ O, bu zatı Mücâlid el-Kassâb er-Râzî'nin tercemesinde de anar ve Mücâlid'den rivayette bulunduğunu belirtir.¹⁷

C. İbn Hibbân¹⁸, Mizzî¹⁹, Zehebi²⁰, İbn Hacer²¹ gibi otoritelerin verdiği bilgi de bundan fazla değildir. Şunu da bir not olarak ekleyelim: Türk mânî bu zatın meçhul olduğu hükmüne şiddetle karşı çıkar ve Zehebi'ye hayli sert ifadelerle yüklenerek bu zattan iki kişinin rivayette bulunduğunu, dolayısıyla meçhul olduğu hükmünün aceleyle verilmiş bir hüküm olduğunu söyler.²²

¹³ Mesela bkz. Meclîsî, *Bihâru'l-envâr el-câmi' li düleri ahbâri Eimmeti'l-athâr*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut-1403/1983, I-CX), XXXIV, 354; XXXVIII, 354...

¹⁴ Hôî, XVII, 188.

¹⁵ Buhârî, *Kebîr*, II, 211-12.

¹⁶ İbn Ebî Hâtim, II, 502.

¹⁷ İbn Ebî Hâtim, VIII, 362.

¹⁸ İbn Hibbân, *Sikât*, IV, 108.

¹⁹ Mizzî, Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Abdirrahmân, (742/1341), *Tehzîbu'l-Kemâl* (Beşşâr Avvâd Ma'rûf tahkikiyle, Müessesetu'r-Risâle, Kahire-1415/1994, I-XXXV), IV, 552.

²⁰ Zehebi, *el-Muğni fi'd-du'afâ* (Nuruddîn Itr tahkikiyle, İdâretu İhyâi't-Turâsî'l-İslâmî, Katar-?, I-II), I, 198; a.mlf., *Mizân*, I, 397.

²¹ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, Abdülfettâh Ebû Gudde tahkikiyle, Mektebu'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, Beyrut-1423/2002, I-X), IX, 274.

²² Türk mânî, Alâuddîn Moğoltay b. Kılıç (726/1325), *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl* (Âdil b. Muhammed – Üsâme b. İbrâhîm tahkikiyle, el-Fârûku'l-Hadîse li't-Tıbâ' ve'n-Neşr, ?-1422/2001, I-XII), III, 189-90.

Her ne kadar Türkmânî'nin verdiği bilgiye dayanarak bu zattan "cehâletu'l-ayn" vasfının kalktığını söylemek mümkün ise de, bu bilginin, "cehâletu'l-vasf"ın da zail olduğunu söylemek mümkün değildir.

Cerîr ed-Dabbî, adının ve nisbesinin aynı olması sebebiyle Cerîr b. Abdilhamîd ed-Dabbî ile sık sık karıştırılan bir râvidir. Oysa Cerîr ed-Dabbî'nin isminden ve nisbesinden başka bir şey bilinmediği halde, diğeri hakkında hayli detaylı bilgi mevcuttur. Söz gelimi doğum tarihi 107/725 veya 110/728, vefat tarihi ise 188/83'tür.²³

Bu bilgiler ışığında kaynaklarımıza döndüğümüzde söz gelimi Ebû Dâvûd'un (275/889) Hz. Ali (r.a.)'dan Cerîr ed-Dabbî tarikiyle tahric ettiği – Hz. Ali'nin, namazda sağ eliyle sol elini bilekten kavrayıp göbek üstünde bağladığını gördüğünü anlatan– rivayet üzerinde dururken şârihlerin düştüğü önemli bir yanlışlığın farkına varamıyoruz. Şârihler bir yandan buradaki Cerîr ed-Dabbî'yi "Cerîr b. Abdilhamîd ed-Dabbî" olarak açıklarken, diğer yandan bu yanlış bilgi üzerine yanlış bir hüküm bina etmiş ve rivayetin isnadının "sahih" olduğunu söylemişlerdir²⁴ Oysa Cerîr b. Abdilhamîd ed-Dabbî Hz. Ali'nin (r.a.) 40/661 yılında vefatından 67 veya 70 sene sonra dünyaya gelecektir! Halbuki seneddeki Cerîr ed-Dabbî, Hz. Ali (r.a.)'ın fiilini bizzat gördüğünü tasrih etmektedir.

Örnekleri daha da uzatmak mümkündür. Ancak bu kadarının dahi, rivayet ve ricâl müktesebatımız üzerinde çalışırken Şii rivayet ve ricâl edebiyatından istifade etmenin önemini ortaya koymak için yeterli olduğunu söyleyebiliriz.

Muhtelifun fih râvîlerin durumunun netleştirilmesi noktasında da aynıyla geçerli olan bu vakıa, hiç şüphesiz Câbir el-Cu'fî hakkında kaynaklarımızda vaki ihtilafın ortadan kaldırılması ve bu zat hakkında verilmesi gereken hakaniyetli hükmün ortaya konulması konusunda da bize ışık tutacaktır. Şii rivayet ve ricâl kaynaklarından istifade etmenin bize nasıl bir yarar sağlayacağı biraz aşağıda çok daha detaylı olarak görülecektir.

Câbir el-Cu'fî'nin hayatı ve eserleri

Ebû Muhammed²⁵ Câbir b. Yezîd el-Kûfî'nin²⁶ doğduğu yer gibi doğum tarihi de bilinmemektedir. Ancak 128/745 yılında ileri bir yaşta vefat ettiği

²³ Mizzî, IV, 550.

²⁴ Bkz. Sübkî, Mahmûd Muhammed Hattâb (1352/1933), *el-Menhelu'l-azbu'l-mevrûd* (Müessetu't-Târihi'l-Arabî, Beyrut-?, I-X), V, 164; Mübârekfûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed b. Abdîrahmân (1353/1934), *Tuhfetu'l-ahvezî* (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut-1410/1990, I-X), II, 79; Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsulhakk (1328/1911), *Avnu'l-Ma'bûd* (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut-1410/1990, I-XVI), III, 324.

²⁵ Künyesinin Ebu Abdillâh veya Ebû Yezîd olduğu da söylenmiştir.

²⁶ Tercemesi için bkz. Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, II, 208; a.mlf., *ed-Du'afâu's-sağîr* (Nesâî'nin *Kitâbu'd-du'afâ'sı* ile birlikte, Muhammed İbrâhîm Zâyed tahkikiyle, Dâru'l-Ma'rîfe, Bey-

kaydedilmektedir.²⁷ Sahâbe'den sadece Ebu't-Tufeyl Âmir b. Vâsile'den (100/718-19), Tabiîn'dense Atâ b. Ebî Rabâh (114/732), Ebu'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim b. Tedrûs (126/743-44), Kâsım b. Muhammed (197/725), İkrime (105/723) ve daha birçok kimseden rivayette bulunduğu bilinmektedir.²⁸ Ehl-i Beyt imamlarından Muhammed el-Bâkır (114) ve Ca'fer es-Sâdik'tan (148/765) rivayette bulunmuştur.²⁹ Aşağıda da üzerinde durulacağı gibi, genel olarak "semâ'" ifadesi kullanmadan naklettikleri, özel olarak da Ehli Beyt imamlarından rivayeti mutemed bulunmamıştır.

Şii olduğu kesin olan Câbir, sadece râvî/nakilci değildir; aynı zamanda itikadî doğrultusunda müellefatı olan biridir. Kaynaklarda ona, *Kitâb, Asl, Kitâbu'n-Nevâdir, Kitâbu'l-fedâil, Kitâbu'l-Cemel, Kitâbu's-Sıffin, Kitâbu'n-Nehrevân, Kitâbu makteli Emîri'l-Mü'minin, Kitâbu makteli'l-Hüseyn, Risâletu Ebî Ca'fer ilâ Ehli'l-Basra* ve *Tefsîru'l-Kur'ân* isimli eserler nisbet edilmektedir.³⁰ Son dönemde artan Ehl-i Sünnet – Şî'a polemiklerinin etkisiyle olsa

rut-1406/1984), s. 29; İclî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh el-Kûfî (261/874), *Ma'rifetu's-sikât* (Abdülalim Abdülazim el-Bestevis tahkikiyle, Mektebetu'd-Dâr, Medine-1405/1985), s. 264; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim (276/889), *el-Ma'ârif* (Servet Ukkâşe tahkikiyle, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-?), s. 480; Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân (277/89), *el-Ma'rife ve't-târih* (Ekrem Dıyâ el-Ömerî tahkikiyle, Mektebetu'd-Dâr, Medine-1410/1989, I-IV), II, 715-17; Nesâî, *Kitâbu'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, s. 163; Ukaylî, Ebû C a'fer Muhammed b. Amr (322/934), *Kitâbu'd-du'afâ'l-kebir* (Abdulmu'tî Emin Kal'acı tahkikiyle, Beyrut-1404/1984, I-IV), I, 191-96; İbn Ebî Hâtim, II, 497-98; Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer (385/995), *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn* (Muvaffak b. Abdillâh b. Abdilkâdir tahkikiyle, Mektebetu'l-Ma'ârif, Riyad-1404/1984), ss. 168-69; Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed (562/1166), *el-Ensâb* (Abdullâh Ömer el-Bârûdî ta'likiyle, Dâru'l-Cinân, Beyrut-1408/1988, I-V), II, 68; İbnu'l-Cevzî, I, 164; İbn Adıyy, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adıyy el-Cürcânî (365/975), *el-Kâmil fi du'afâ'r-ricâl* (Süheyl Zekkâr – Yahyâ Muhtâr Ğazzâvî tahkikiyle, Beyrut-1405/1985, I-VII), I, 113-120; Mizzî, IV, 465-72; Türkmânî, Alâuddîn Moğoltay b. Kılıç, (726/1325), *İkmâlu Tehzibi'l-Kemâl* (Âdil b. Muhammed – Üsâme b. İbrâhîm tahkikiyle, el-Fârûku'l-Hadîse li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, ?-1422/2001, I-XII), III, 139-45; Zehebî, *Tezhibu Tehzibi'l-Kemâl* (Ğuneym Abbâs Ğuneym – Mecdî Seyyid Emin tahkikiyle, el-Fârûku'l-Hadîse, Kahire-1425/2004, I-XI), II, 19-10; a.mlf., *Mizân*, I, 379-84; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm* (Ömer Abdüsselâm Tedmürî tahkikiyle, Dâru'l-Kitâb'l-Arabî, Beyrut-1408/1988, I-LIII), VIII, 59-60; Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybek (764/1362), *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (Ahmed el-Arnaüt – Türkî Mustafâ tahkikiyle, Dâru İhyâ't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut-1420/2000, I-XXIX), I, 25-26; Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed (855/1451), *Meġâni'l-ahyâr* (Es'ad Muhammed et-Tayyib tahkikiyle, Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, Mekke-1418/1997, I-III), I, 111-13; İbn Hacer, *Tezhib*, II, 41-45; a.mlf., *Ta'rifu ehli't-takdis* (Âsım b. Abdillâh el-Karyûtî tahkikiyle, Mektebetu'l-Menâr, Amman-?), s. 53.

²⁷ İbn Adıyy, II, 116.

²⁸ Mizzî, IV, 466.

²⁹ Mizzî, a.y.

³⁰ Bkz. Tûsî, *Fihrist* (Muhammed Sâdik Âlu Bahri'l-Ulûm ta'likiyle, Mensûrâtu's-Şerif er-Radiyy, Kum-?), s. 45; Necâşî, 127-28.

gerek, Şi'a'nın, Câbir hakkında müstakil çalışmaları yaptığı görülmektedir.³¹ Şii müelliflerin ısrarlı Câbir müdafaaları sadece Câbir'in Şi'a için önemli bir kaynak olmasına değil, aynı zamanda bir kısım Sünnî ricâl otoriteleri tarafından tevsik/ta'dil edilmiş olmasına da yaslanmaktadır.

2. Hakkında söylenenler

Sünnî ricâl kaynaklarının Câbir hakkında sunduğu bilgiler, cerh-ta'dil otoriteleri arasında Câbir hakkında derin bir ihtilaf bulunduğunu göstermektedir. Hakkında söylenenleri üç başlık altında toplamak mümkündür:

2.A. Mutlak olarak ta'dil edenler:

Câbir hakkında en kesin tutum Süfyân es-Sevrî'de görülmektedir. (161/777), Onun hakkında, "Hadis'te Câbir'den daha veralı davranan birini kesinlikle görmedim"³² demiş, hatta yakın ardakaşı Şu'be b. Haccâc'a (160/776) hitaben, "Câbir el-Cu'fi hakkında konuşursan ben de senin hakkında konuşurum" demiştir.³³ Esasen Şu'be de Câbir hakkında menfi bir kanaate sahip değildir. Şöyle dediği naklediliyor: "Câbir'in aleyhine konuşan şu delilere kulak asmayın; o, mülaki olmadığı birinden size hadis nakletti mi?"³⁴ Yine o, "Câbir hadiste sadûktur"³⁵ demiştir. Vekî' b. el-Cerrâh'ın (197/812) kanaati de aynı istikamettedir: "Herhangi birşey hakkında ne kadar şüphe ederseniz edin, ama Câbir b. Yezîd Ebû Muhammed el-Cu'fi'nin sika olduğundan şüphe etmeyin."³⁶

2.B. Mutlak olarak cerh edenler:

İmam Ebû Hanîfe (150/767), "Câbir el-Cu'fi'den daha yalancısını görmedim. Kendisine re'y olarak ne söylediysem, o bana o konuda hadis nakletti ve yanında Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen ve fakat nakletmediği şu kadar bin hadis"³⁷ bulunduğunu iddia etti"³⁸ demiştir. Buhârî'nin (256/870) naklettiğine

³¹ Ya'kûb, Ahmed Mustafâ, *Câbir b. Yezîd el-Cu'fi ve makâmatu Âli Muhammed*, Merkezül-İmâm Mehdî, Kuveyt/2010. Ayrıca Tabsî(?), Muhammed Ca'fer, *Ricâlu's-Şi'a fi esânidi's-Sünne*, Müessesetu'l-Ma'ârifil-İslâmiyye, ?-1420/1999, ss. 71-74.

³² İbnu'l-Ca'd, Ebu'l-Hasen Ali b. el-Ca'd el-Cevherî (230/844), *Müsnedu İbni'l-Ca'd* (Âmir Ahmed Hayder tahkikiyle, Müessesetu Nâdir, Beyrut-1410/1990), s. 291; İbn Ebi Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî (327/938), *el-Cerh ve't-ta'dil* (Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu'allimî tahkikiyle, Haydarabad-1360/1941, I-IX), II, 497.

³³ Zehabî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (748/1348), *Mizânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, (Ali Muhammed el-Becâvî tahkikiyle, Dâru'l-Fikr, 1382/1974, I-IV), I, 379.

³⁴ İbnu'l-Ca'd, 291; İbn Adiy, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adiy el-Cürcânî (365/975), *el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl* (Süheyl Zekkâr – Yahyâ Muhtâr Ğazzâvî tahkikiyle, Beyrut-1405/1985, I-VII), II, 117.

³⁵ İbn Ebi Hâtim, II, 497; Mizzî, IV, 467.

³⁶ İbn Ebi Hâtim, II, 498.

³⁷ Müslim ve İbn Adiy'in nakline göre ise "elli bin"dir. Ayrıca Müslim'in Cerrâh b. Melih'ten nakline göre Câbir el-Cu'fi, İmam Muhammed Bâkır'ın (114/733) Hz. Peygamber (s.a.v.)'den nakli olarak elinde "yetmiş bin" hadis bulunduğunu söylemiştir. Bkz. Müslim,

göre Abdurrahmân³⁹ b. Mehdî onu terk etmiş, Yahyâ b. Sa'îd (198/813) de şöyle demiştir: “Sevrî bizim beldemize gelmeden önce biz Câbir’i terk etmiştik.” İsmâ’il b. Ebî Hâlid’in (148/765)⁴⁰ naklettiğine göre Şa’bî, “Resûlullah (s.a.v.) üzerine yalan uydurmadan ölmeyesin ey Câbir” demiş, aradan birkaç gün geçmeden Câbir yalancılıkla itham edilmiştir.⁴¹ Yahyâ b. Ma’in, “Hadisi yazılmaz, ondan hayır yoktur”⁴² ve Zâide (b. Kudâme? 161/777)⁴³ nin cerhi de son derece ağırdır: “Vallâhi kezzâbdır; rec’ate inanıyor”⁴⁴. Cerîr (b. Abdilhamîd ed-Dabbî? 188/803⁴⁵), “Onunla karşılaştım, ama kendisinden hadis yazmayı helal bulmadım” demiş, sebep olarak da rec’at inancını benimsemesini göstermiştir.⁴⁶ Leys b. Ebî Süleym (195/810) de onun “kezzâb” olduğunu söyleyenlerdendir.⁴⁷

Ebû Dâvûd (275/889) Câbir el-Cu’fî tarikiyle bir hadis naklettikten sonra, “Kitabımda bunun dışında Câbir el-Cu’fî’den gelen bir rivayet yoktur” der.⁴⁸ Bu ifadenin, Câbir el-Cu’fî’nin zayıflığına işaret olduğu söylenmiştir.⁴⁹ Tirmizî (279/892) de onun tek hadisini nakletmiş ve arkasından şunları söylemiştir: “(Hadis otoriteleri) bu zatı taz’if etmişlerdir. Yahyâ b. Sa’îd (198/813) ve Abdurrahmân b. Mehdî (198/813) onu terk etmişlerdir.”⁵⁰ Onun hakkında

“Mukaddime”, 5; İbn Adıyy, II, 113. Krş. Tûsî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Hasen (460/1067), *İhtiyârü ma’rifeti’r-ricâl (Ricâlu’l-Keşşi)*, (Cevâd el-Kayyûmî el-İsfehânî tahkiğiyle, Müessesetu’n-Neşri’l-İslâmî, Kum-1426/2005), s. 171.

³⁸ İbn Adıyy, II, 113, 307; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî (354/965), *Kitâbu’l-mecrûhîn* (Mahmûd İbrâhîm Zâyed tahkiğiyle, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut/1412/1992, I-III), I, 209. Krş. İbnu’l-Ca’d, s. 292.

³⁹ Buhârî’nin *Du’afâ*’sının matbu nüshasında “Yahyâ b. Mehdî” şeklinde geçmektedir. Doğrusu, *et-Târihu’l-kebir*’de ve daha başka kaynaklarda da yer aldığı gibi “Abdurrahmân b. Mehdî”dir.

⁴⁰ Süleymân b. Mihrân el-A’meş’ten (148/765) daha güçlü bir hadis hafızı olduğu kaydedilmiştir. Tercemesi için bkz. Türkmanî, Alâuddîn Moğoltay b. Kılıç (726/1325), *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl* (Âdil b. Muhammed – Üsâme b. İbrâhîm tahkiğiyle, el-Fârûku’l-Hadise li’t-Tibâ’ ve’n-Neşr, ?-1422/2001, I-XII), II, 162 vd.

⁴¹ Buhârî, Muhammed b. İsmâ’il el-Cu’fî (256/870), *ed-Du’afâu’s-sağır* (Nesâî’nin *Kitâbu’l-du’afâ ve’l-metrûkîn*’i ile birlikte, Mahmûd İbrâhîm Zâyet tahkiğiyle, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut-1406/1986), s. 29; krş. a.mlf., *et-Târihu’l-kebir* (Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut-1407/1987, I-VIII), II, 210-11.

⁴² İbn Hibbân, I, 208.

⁴³ Şu’be b. Haccâc ayarında olduğu vurgulanmış bin hadis imamıdır. Terceme-i hâli için bkz. Zehebî, *Tezkiretu’l-huffâz* [Dâru İhyâ’it-Turâsî’l-Arabî (Dâiretu’l-Ma’ârifî’l-Osmâniyye, Haydarabad, 1376/1956 baskısının tıpkıbasımı, Beyrut-?, I-IV], I, 225.

⁴⁴ İbn Hibbân, I, 209.

⁴⁵ “Hüccet” sıfatıyla anılmıştır. Tercemesi için bkz. Mizzî, IV, 540 vd.

⁴⁶ Müslim, “Mukaddime”, 5; İbn Adıyy, II, 114. Krş. Mizzî, IV, 540 vd.

⁴⁷ İbn Adıyy, II, 113.

⁴⁸ Ebû Dâvûd, “Salât”, 200.

⁴⁹ Sehârenfûrî, Halîl Ahmed (1346/1927), *Bezlu’l-mechûd fi halli Ebi Dâvûd* (Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut-?, I-XX), V, 416.

⁵⁰ Tirmizî, “Salât”, 152.

Nesâî, (303/915). “Kûfelidir, metruktur”⁵¹, Yahyâ b. Ma’in (233/848), “Zayıftır” ifadelerini kullanmışlardır.

2.C. İhtiyatlı/kayıtlı yaklaşanlar

Yukarıda tevsik ifadelerini naklettiğimiz Süfyân es-Sevrî’nin Câbir’i her durumda ta’dil ettiğini düşünmenin doğru olmadığını şu nakil göstermektedir: “Câbir ‘haddesenâ’ ve ‘ahberenâ’ dediği zaman sağlamdır.”⁵² Züheyr b. Mu’âviye (173/789) de onun rivayetlerine şartlı yaklaşanlardandır: “Sem’itu” veya “Seeltu” dediğinde en doğru insanlardandır.”⁵³ Aynı şartlı yaklaşım, yukarıda tevsikini naklettiğimiz Şu’be b. Haccâc’da da mevcuttur.⁵⁴ Yine o, “Birçok râvîyi terk ettiğin halde Câbir’den niçin rivayette bulundun?” diye sorulduğunda, “Öyle şeyler nakletti ki, sabredemedim” cevabını vermiştir.⁵⁵

Bu nakiller, Câbir’in “müdelis” bir râvî olduğu uyarısını teylit etmesi bakımından son derece önemlidir.⁵⁶

Bunun ne anlama geldiğini İbn Hibbân şöyle açıklar: “Eğer biri, ‘Şu’be ve Sevrî ondan (Câbir’den) rivayette bulunmuştur” diyecek olursa deriz ki: Sevrî’nin görüşü, zayıf râvîlerden rivayeti terk etmek şeklinde değildi. Aksine o, insanları hadis yazmaya teşvik etmek maksadıyla (aldığı her) hadisi işittiği gibi naklederdi. Şu’be ve diğer şeyhlerimize gelince, Câbir’in elinde sabredemedikleri rivayetler olduğunu görür ve onları tanımak için yazarlardı. Bazan onlardan biri Câbir’den tek tük taaccüp ettikleri hadisler naklederlerdi. İnsanlar da onları (sahih oldukları zannıyla) alır birbirlerine rivayet ederlerdi.”

Yine İbn Hibbân şöyle der: “Bize İbn Fâris, Muhammed b. Râfi’in şöyle dediğini tahdis etti: Ahmed b. Hanbel’i Yezîd b. Hârûn’un meclisinde gördüm. Yanında Zühey’in Câbir’den naklettiği rivayetleri muhtevi bir kitap vardı ve onu istinsah ediyordu. “Ey Abû Abdillâh! Hem bizi Câbir’in rivayetlerinden sakındırıyorsun, hem de kendin onları yazıyorsun?” dedim; “Onları tanımak için yazıyorum” cevabını verdi.”⁵⁷

Nitekim Ebû Avâne (176/792) şöyle demiştir: Şu’be ve Sevrî beni Câbir el-Cu’fi’den sakındırırlardı. Oysa Câbir’in yanına gittiğimde “Yanında kim vardı?” diye sorardım, “Şu’be ve Süfyân” diye cevap verirdi.”⁵⁸ Bu kayıtlar, Câbir’in tevsikinde özellikle öne çıkan iki ismin, onu yakından tanıdıklarını,

⁵¹ Nesâî, *Du’afâ*, s. 163.

⁵² *Mizzî*, IV, 467.

⁵³ *Mizzî*, a.y.

⁵⁴ *Mizzî*, a.y.

⁵⁵ İbn Hibbân, I, 209.

⁵⁶ İclî, Ebu’l-Hasen Ahmed b. Abdillâh el-Kûfi (261/874), *Ma’rifetu’s-sikât* (Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî tahkikiyle, Mektebetu’d-Dâr, 1405/1985, I-II),

⁵⁷ İbn Hibbân, I, 209.

⁵⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 41.

başkalarını ondan rivayet almaktan sakındırırken, kendilerinin onun rivayetlerini ayıklama yaparak aldıklarını söylememizi mümkün kılmaktadır.

Bütün bunların hasılası şudur ki, Câbir, Sünnî ulemayla teşriki mesaisi bulunan biridir. Rivayetlerinin tamamı uydurma ya da münker değildir. Semâ’a delalet eden lafızlarla aktardığı rivayetlerin bir kısım güvenilir bulunmuştur.

Ancak hayatının belli bir döneminde ulemanın dikkatini çeken ve o zamana kadar kendisinden rivayet almakta bir beis görmeyenlerin tepkisine yol açan şeyler izhar etmiştir. Abdurrahmân b. Mehdî’nin, önceleri ondan hadis yazmakta bir beis görmezken bilahare kendisini terk etmesinin sebebi de bu olmalıdır.⁵⁹

Onun izhar ettiği bu şey ne olabilir diye baktığımızda, “rec’at”la karşılaşırız. Hakkındaki cerhler belli bir bölümü bu noktaya dayandığı görülmektedir. Aşağıdaki ara başlık altında bu hususu ele alacağız.

Zehebî’nin de belirttiği gibi “şâzz bir tutumla” kendisini tevsik edenler bulunmuş olsa da⁶⁰, Câbir el-Cu’fî, hem akidesi bozuk, hem de müdellis bir râvîdir⁶¹ ve –kendisine güvenenlerin dahi altını çizdiği gibi– “semâ” lafzı kullanmaksızın naklettiği rivayetler güvenilir değildir.

Bu sebeple Ulûmu’l-Hadis kaynaklarında Ehl-i Beyt hadislerinin nakledildiği “en çürük isnad” olarak Câbir el-Cu’fî’nin de yer aldığı, “Amr b. Şemir (veya Şimr) ← Câbir el-Cu’fî ← Hâris el-A’ver ← Ali.” şeklindeki sened zikredilmiştir.⁶²

İmâmî kaynaklarda da Câbir’in durumu hakkında burada naklettiklerimizle paralel bilgiler mevcuttur. İmam Ca’fer’e bu zatın hadislerinin durumu sorulduğunda şöyle demiştir: “Onu, bir kere dışında babamın yanında kesinlikle görmedim. Benim yanıma da kesinlikle gelmedi.”⁶³ Bir başka İmâmî kaynakta Câbir’in ahkâm konusunda çok az rivayeti bulunduğu ve “muhtelit” olduğu vurgulanmıştır.⁶⁴ Câbir’in, İmam Muhammed Bâkır’dan yetmiş

⁵⁹ İbn Adiy, II, 115; Mizzî, IV, 469.

⁶⁰ Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî (748/1348), *el-Kâşif* (Muhammed Avvâme tahkikiyle, Dâru’l-Kible – Müessesetu Ulûmî’l-Kur’ân, Cidde-?, I-II), I, 288.

⁶¹ Bkz. İclî, I, 264.

⁶² Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbüri (405/1014), *Ma’rifetu ulûmî’l-hadis* (Mu’azzam Hüseyin tahkikiyle, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut-1397/1977), s. 56; İbn Hacer, *2en-Nüket alâ kitâbi İbni’s-Salâh* (Sübey’ b. Hâdî Umeyr tahkikiyle, Dâru’r-Râye, Riyad-1415/1994, I-II), I, 497.

⁶³ Tûsî, s. 169. Bu rivayet, Câbir’in İmam Muhammed Bâkır’ın yanında 18 sene bulunduğu şeklindeki nakli de boşa çıkarmaktadır. Bkz. Resûl Kâzım Abdüssâde, *Tefsîru Câbir el-Cu’fî mukaddimesi*, (İntişârâtü’l-İ’tisâm, ?-1429/2008), s. 31.

⁶⁴ Necâşî, 128.

bin hadis aldığını söylediği hatırlanacak olursa⁶⁵ yalancılığını bizzat kendi diliyle tescillediğinin böylece ortaya çıktığı söylenebilir.

2. Câbir el-Cu'fi ve rec'at

Onu cerh edenlerin ifadeleri arasında geçen bir husus son derece önemlidir: Câbir'in rec'at akidesine sahip oluşu. İbn Adıyy'e göre onun en ağır ifadelerle cerh edilmesinin tek sebebi budur.⁶⁶ Onu bu sebeple cerh edenlerin, buradaki "rec'at" tabiriyle İmâmiyye'nin "12. İmam" kabul ettiği ve gaybete çekildiğini, kıyamete yakın geri döneceğini iddia ettiği Muhammed el-Mehdî'nin geri gelişine inanmasını kastedtiğini söylemenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz.⁶⁷

Câbir'in rivayetleri incelendiğinde onun, sadece mevhum Muhammed Mehdi'nin değil, Hz. Hüseyin'in (61/680), Hz. Ali (r.a.)'ın, Hatta Hz. Peygamber (s.a.v.)'in rec'atine dair rivayetler naklettiği görülmektedir.

Bunlardan biri şöyledir: Câbir'in İmam Muhammed el-Bâkır'dan rivayet ettiğine göre o, 74/el-Müddessir suresinin 1 ve 35. Ayetlerinde Hz. Peygamber (s.a.v.) kastedilmiştir. Ona göre bu ayetler O'nun "rec'atteki kıyamına" mütealliktir.⁶⁸

Yine Câbir'in İmam Muhammed Bâkır'a dayandırdığı bir rivayete göre o, "Onlara gökten bir kapı açsak..."⁶⁹ ayeti hakkında şöyle demiştir: "Buradaki "kapı", Ali b. Ebî Tâlib'dir, rec'atte geri gelecektir."⁷⁰

Yine Câbir, 7/el-A'râf, 96 ayetinin tefsirinde yine İmam Muhammed Bâkır'dan naklen, Hz. Hüseyin (r.a.)'ın Kerbelâ'daki çarpışma öncesinde taraftarlarına hitaben yaptığı uzun konuşmada şöyle dediğini aktarır: "... Eğer öldürülürsek Peygamberimize döneceğiz. Sonra ben, Allah'ın dilediği kadar bekleyeceğim. Nihayet yeryüzünün kendisi için ilk yarıldığı kişi ben olacağım. O zaman bir çıkışla çıkacağım ki, bu tıpkı Emîrül-Mü'minîn'in çıkışı ve kâimimizin⁷¹ kıyâmı gibi olacak. Sonra benim üzerime gökten, Allah katından yardımcılar inecek ki, onlar o zamana kadar yeryüzüne kesinlikle inmemişlerdir. Yine Cibrîl, Mîkâîl, İsrâfil ve meleklerden bir ordu da bana inecek. Muhammed, Ali, ben, kardeşim ve Allah'ın ikramda bulunduğu herkes mutlaka inecek..."⁷²

⁶⁵ Bkz. Meclîsi, Muhammed Bâkır (1110/1698-9), *Bihârul-envâr el-câmi' li dureri ahbârî Eimmeti'l-athâr*, Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, Beyrut-1403/1983, I-CX), II, 69. Burada rakam "doksan bin" olarak verilmektedir ki, hatalı olmalıdır.

⁶⁶ İbn Adıyy, II, 119.

⁶⁷ Bkz. İbn Adıyy, II, 114;

⁶⁸ Meclîsi, XVI, 97, LIII, 64.

⁶⁹ el-Hicr, 15/14.

⁷⁰ Meclîsi, LIII, 64.

⁷¹ İmâmiyye Şî'ası "kâim" tabiriyle Mehdi'yi kast eder.

⁷² Meclîsi, XLV, 80-82.

Bu nakiller Câbir'in rec'at inancına sahip olduğu doğrultusundaki cerhleri açık biçimde teyit etmektedir. Dolayısıyla mesele sadece "Mehdi inancına sahip olma" meselesi değildir.

Burada onun "Sebeiyye"ye⁷³ mensup olduğunu söyleyenleri⁷⁴ haklı çıkaran nakiller söz konusudur.

3. Câbir el-Cu'fi ve Sahâbe

Câbir el-Cu'fi kanalıyla gelen rivayetlerin önemlice bir kısmında Sahâbeyle ilgili ağır ithamlar, hatta Sahâbe'yi tahkir unsurları bulunduğu görülmektedir. *Tefsir*'de de açık bir şekilde görüldüğü gibi, Kur'an'da inatçı müşrikler ve iki yüzlü münafıklar hakkında indiği bilinen pek çok ayet, Sahâbe hakkın-da inmiş gibi gösterilmektedir. Birkaç örnek zikredecek olursak:

A. "Onların durumu, (geceleyin) ateş yakan kimsenin durumuna benzer: Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah ışıklarını yok ediverir"⁷⁵ ayetinin tefsirinde İmam Muhammed Bâkir'a isnaden şöyle nakletmiştir: "Yani Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ruhu kabzedilince her yanı zulmet kapladı, onlar artık bir şey göremez oldular. Ev halkı da yolunu şaşırdı. "Onları sana bakar görürsün, halbuki onlar göremezler"⁷⁶ ayeti bunu anlatır. Sonra Resûlullah (s.a.v.), kendinde bulunan ilmi Vasi'ye⁷⁷ aktardı. "Allah, göklerin ve yerin nurudur"⁷⁸ ayeti bunu anlatır..."⁷⁹

B. Yine Câbir'den bir rivayet: "Muhammed b. Ali'ye, "Muhakkak o kimse-ler ki iman ettiler, sonra kâfir oldular, sonra iman ettiler, sonra kâfir oldular, sonra da küfürlerini artırdılar. Artık Allah Teâla onlar için mağfiret edecek değildir. Ve onları bir doğru yola sevk edecek de değildir"⁸⁰ ayetini sordum. Şöyle dedi: "Burada kast edilenler "o ikisi", "üçüncü", "dördüncü" ve Talha'dır ki, toplamı 17 kişi idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Ali b. Ebî Tâlib ve Ammâr b. Yâsir'i Mekkeliler'e gönderdiği zaman şöyle dediler: "Şu çocuğu mu gönderiyor? Keşke ey Huzeyfe, Mekkelilere başkasını gönderse. Mekke'de oranın ileri gelenleri var."

⁷³ Hz. Ali (r.a.)'in rec'atini savunan Abdullah b. Sebe'e tabi olanlar. Sebeiyye hakkında geniş bilgi için bkz. Eş'arî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâ'il el-Basrî (324/935-36), *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn* (Hellmut Ritter tahkikiyle, Wiesbaden-1980), s. 15 vd.; Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm (548/1153), *el-Mîlel ve'n-nihel* (Amîr Alî Menhâ - Ali Hasen Fâ'ûr tahkikiyle, Dâru'l-Ma'rîfe, Beyrut-1414/1993, I-II), I, 204.

⁷⁴ Bkz. Sem'ânî, II, 68.

⁷⁵ el-Bakara, 2/17.

⁷⁶ el-A'râf, 7/198.

⁷⁷ Hz. Ali (r.a.)

⁷⁸ en-Nûr, 24/35.

⁷⁹ Meclisî, XXIII, 321.

⁸⁰ en-Nisâ, 4/137.

“O zaman Mekkeliler Ali’ye “sabi” diyordu. Çünkü onun adı Allah Teala’nın kitabında “Sabi” idi. Zira Allah azze ve celle şöyle buyurmuştur: “**Daha sabi iken Allah’a davet edip salih amelde bulunan ve “Ben şüphesiz Müslümanlardanım” diyenden daha güzel sözlü kim vardır?**”⁸¹

“Allah’a yemin olsun ki küfür bizim için bu durumdan daha evladır” dediler. Sonra da Ali ve Ammâr’a gidip onların gözünü Mekkeliler’le korkuttular, onlara ağır sözler söylediler. Ali, “Hasbunallâhu ve ni‘me’l-Vekîl” delip geçti. Onlar Mekke’ye girdiğinde Allah, onların Ali’ye söylediği sözleri Peygamber’e haber verdi. Bunun üzerine Allah onların isimlerini zikrederek ayet indirdi. “**O kimseleri görmedin mi: Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, “İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun” dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!” dediler**”⁸² ayeti bunun üzerine inmiştir. Bu ayet aslında “Falanı ve falanı görmedin mi...” demektir...”⁸³

Rivayetin devamında bu anlatılanın, Sahâbe’nin ilk küfrü olduğu belirtilmekte ve bunun ardından iki kere daha küfre saptıkları anlatılmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber bir keresinde, “*Şu mahalleden bize bir adam gelecek. Onun meseli Allah katında İsâ’nın meseli gibidir*” buyurmuştu. Onların her biri, gelecek olanın kendi yakınlarından biri olmasını temenni etti. Ancak Ali çıkagelince öfkeyle kalkıp çıktılar ve “Bunu bir peygamber yapmadığı kaldı! Allah’a yemin olsun ki (cahiliye dönemindeki) ilahlarımıza dönmek bizim için O’ndan, amcasının oğlu hakkında işittiklerimizden daha hayırlıdır. Belli ki buna devam edip Ali sebebiyle bizi yoldan çıkaracak” dediler. “*Meryem oğlu misal verilince, senin kavmin hemen bağırsıp çağrıştılar*”⁸⁴ ayeti bu sebeple inmiştir. Bu onların ikinci küfrüdür.

“Muhakkak o kimseler ki iman edip sâlih ameller işlediler; işte yaratılmışların en hayırlısıdır”⁸⁵ ayeti inince de küfürleri iyice arttı. Bu ayet indikten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), “Ey Ali” Hayru’l-beriyeye olarak sabahladın ve yine öyle akşama çıktın” buyurdu. Bunun üzerine insanlar, “O, Âdem, Nûh, İbrâhîm ve diğer nebilerden de mi hayırlı?” dediler. Bunun üzerine şu ayet indi: “) Şüphesiz Allah, Adem’i, Nûh’u, İbrahim ailesini (soyunu) ve İmran ailesini (soyunu) birbirinden gelmiş birer nesil olarak seçip âlemlere üstün kıldı. Allah, her şeyi hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁸⁶ O zaman, “O halde o senden de hayırlı olmalı ey Muhammed?!” dediler. “De ki: ey insan-

⁸¹ Fussilet, 41/33.

⁸² Âl-i İmrân, 3/173.

⁸³ Meclisî, XXXV, 294; Hûzî, Abdülâlî b. Cum’a el-Arûsî (1112/1700), *Nûru’ssekaleyn* (?-?, I-V), I, 82.

⁸⁴ ez-Zuhruf, 43/57.

⁸⁵ el-Beyyine, 98/7.

⁸⁶ Âlu İmrân, 3/33.

lar! Şüphesiz ben sizin hepinize Allah’ın Resûlü’yüm”⁸⁷ ayeti nazil oldu (ve Hz. Peygamber şöyle buyurdu): “O (benden üstün değil) ama sizden üstündür; onun ahfadı sizin ahfadınızdandır, ona tabi olanlar da size tabi olanlardan üstündür.” Bunun üzerine öfkeyle kalktılar, (önce söylediklerinden) daha fazlasını söylediler. “Bizim için küfre dönmek, amcasının oğlu hakkında bize söylediklerine katlanmaktan daha kolay” dediler. “Sonra da küfürde ziyadeleştiler” ayeti bunu anlatır.⁸⁸

Bu rivayette geçen “ikisi”, “üçüncü”, “dördüncü” tabirleri, Şî‘a’da yaygın olarak görülen tabirlerdir. “İkisi” tabiri Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer’i, “üçüncü” tabiri Hz. Osmân’ı, “dördüncü” tabiri Hz. Mu‘âviye’yi (r.anhum) anlatmaktadır. Şî‘a’nın bunlar dışında daha ek çok kapalı/kinayeli tabirleri mevcuttur. Bunlar hakkında özel kitap yazılmıştır.⁸⁹

Yine bu rivayetlerde, Kur’an. Ayetlerinin aslında bulunmayan ilavelerin yer aldığı görülmektedir ki, ilgili ifadelerin geçtiği bağlamlarda bunların “tefsir” maksatlı sevk edilmiş ifadeler olduğunu düşünmek gerçekten zordur.

C. Yine Câbir İmam Muhammed Bâkır’a atfen, “De ki: “Şüphesiz ben, Rabbimden (gelen) kesin bir belge üzereyim. Siz ise onu yalanladınız. Sizin acele istediğiniz azap benim elimde değil. Hüküm yalnızca Allah’a aittir. O, hakkı anlatır. O, hakkı batıldan ayırt edenlerin en hayırlısıdır”⁹⁰ ayeti bağlamında Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şöyle buyurduğunu nakleder: “Eğer benden sonra ehl-i beytime zulmetmek için benim bir an önce ölmem konusunda içinizde gizlediğiniz arzuyu size açıklamam konusunda bana izin verilseydi...”⁹¹

D. Nihayet Câbir’in rivayetlerinden derlenerek oluşturulmuş bulunan *Tefsîru Câbir el-Cu‘fi*’de yer alan birkaç sayfa uzunluğundaki bir rivayette Selmân-ı Fârisî (36/656) ile Hz. Ali (r.anhuma) arasında geçen bir olay nakledilir. Buna göre Hz. Ebû Bekr (r.a.)’ın hilafetinin ilk günlerinden birinde bir gece Hz. Ali, Selmân ve Kanber’i iki deveye bindirir, kendisi de Hz. Peygamber (s.a.v.)’in katırına biner ve Medine dışına çıkarlar. Oradan, Kanber’in fark edemediği şekilde Mekke’deki Ebû Kubeyş dağına giderler. Hz. Ali orada Selmân’a, oradaki bir taşın altında bulunan iki bıçakla develerin boğazlarını kesmesini, ama başlarını gövdelerinden ayırmamasını söyler. Sonra da o iki devenin Ebû Bekr ile Ömer olduğunu söyler. Aynı şekilde geldikleri gibi geri giderler. Evlerine dağıldıklarında Selmân, bu mucize yolculuğun çok kısa bir süre içinde cereyan ettiğini fark eder. Ertesi gün sabah namazında mescide giderler. Herkes gelmiştir, ama “birinci” ve “ikinci” (Hz. Ebû Bekr ve Hz.

⁸⁷ el-A’râf, 7/158.

⁸⁸ Hûzî, I, 562-3.

⁸⁹ Fâtîmî, Abdülemîr, *el-Esrâr fîmâ kuniye ve urife bihi’l-eşrâr*, Dâru’l-Hakk, Beyrut-?, I-III.

⁹⁰ el-En’âm, 6/57.

⁹¹ Meclîsî, XXIII, 321; Hûzî, I, 37.

Ömer) yoktur! Ziyaretlerine gelenlere rahatsız olduklarını söylerler; ancak ikisinin de boğazında yara izi vardır! Bu şekilde 40 gün insan içine çıkamazlar...⁹²

Bu rivayetler açık bir şekilde Câbir'in Sahâbe'ye t'an ettiğini söyleyenlerin bunu, Câbir'i gözden düşürmek gibi bir maksatla değil, "bir bilgiye" dayanarak yaptığını göstermektedir.⁹³ Mufaddal b. Ömer, Câbir'in tefsirinin durumunu sorduğu İmam Ca'fer Sâdık'tan (148/765) "Bu tefsiri ayak takımına nakletme; sonra yayarlar..."⁹⁴ cevabını, yukarıdan beri örnek kabilinden yaptığımız bu nakiller ve benzerlerinde yer alan arızalar sebebiyle almış olmalıdır!⁹⁵

Ve sormadan edemiyoruz: Acaba Câbir'in bu rivayetlerinden haberdar olabilselerdi Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc ve diğer otoriteler Câbir hakkındaki o tutumlarını sürdürürler miydi?..

Sonuç

Ehl-i Sünnet'in rivayet ve ricâl müktesebatının emsalsizliği, ayrıca vurgulamaya gerek bırakmayacak kadar açık bir hakikattir. Ancak bu, söz konusu müktesebatın hiç eksik yanının bulunmadığı anlamına gelmez. Ulemanın bitmez tükenmez gayretlerle oluşturduğu bu sistemin daha mükemmel neticeler verebilmesi için bizlerin de yapabilecekleri vardır. B

Özellikle modern imkânların devreye girmesi ve yazma halindeki eserlerin matbu hale dönüşmesiyle birlikte Şii rivayet ve ricâl kaynaklarına ulaşma konusundaki engeller de büyük ölçüde aşılmış bulunmaktadır. Bu imkânlardan istifade ederek kendi sistemimizi daha da geliştirebilir ve ona yeni katkılar sunabiliriz.

Şii râvî Câbir b. Yezîd el-Cu'fî özelinde yaptığımız bu çalışma, kaynaklarımızda, özellikle "cehalet" ithamının muhatabı olmuş râvîler hakkında, Şii rivayet ve ricâl literatüründe mevcut malumattan istifadeyle daha net bilgilere ulaşma imkânı bulunduğunu göstermektedir. Bu alanda daha çok kaynağa ulaşmak suretiyle daha geniş çaplı çalışmalar yapılabileceği izahtan varestedir.

⁹² Bkz. *Tefsîru Câbir el-Cu'fî* (Haz. Resûl Kâzım Abdüssâde, İntişârâtü'l-İ'tisâm, ?-1429/2008), 553-53.

⁹³ Bkz. Zehebî (Zâide b. Kudâme'den naklen), *Mizân*, I, 383.

⁹⁴ Tûsî, s. 170; Meclisî, II, 69.

⁹⁵ Üzerinde müstakil bir kitap çalışması yapmayı gerektirecek kadar fazla olan bir rivayetlere örnek olarak bkz. *Tefsîru Câbir el-Cu'fî* (Haz. Resûl Kâzım Abdüssâde, İntişârâtü'l-İ'tisâm, ?-1429/2008), ss. 76, 89, 209, 383, 463, 482.

Elbette İmam Muhammed Bâkır da, oğlu Ca'fer Sâdık da bütün bunlardan beridir!

“Sünnî Ricâl Kaynaklarındaki Boşlukların Doldurulmasında Şî‘î Ricâl Edebiyatının Önemi: Câbir el-Cu‘fi Örneği”

Özet: Sünnî râvî ve ricâl literatürünün epistemolojik kıymeti tartışılmazdır. Ricâl âlimleri, râvîlerin durumlarını mümkün olduğunca net biçimde aydınlatmak için olağanüstü gayretler göstermişler, cerh ve ta‘dil sistemini böyle tesis etmişlerdir. Ancak bu literatürün katkıya muhtaç yanının olmadığını söylemek de mümkün değildir. Bu anlamda Şii râvî ve ricâl literatürünün istifade edilebilecek bir birikim olarak dikkate alınması faydalı olacaktır.

Atıf: Ebubekir SİFİL, “Sünnî Ricâl Kaynaklarındaki Boşlukların Doldurulmasında Şî‘î Ricâl Edebiyatının Önemi: Câbir el-Cu‘fi Örneği”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XIII/1, 2015, pp. 23-39.

Anahtar kelimeler: Sünnî Ricâl Edebiyatı, Şî‘î Ricâl Edebiyatı, Râvî, Cerh, t-ta‘dil.